

ANMELDELSER

Byplan og Bykultur.

Lewis Mumford: The Culture of Cities, London 1938. — Svensk oversættelse: Stadskultur, 547 s., Kooperativa förbundet, Stockholm 1942.

Byen er en afgørende faktor i europæisk historie, og selv om den ikke har betydet fuldt saa meget her i landet som andetsteds, kan man ikke se bort fra den. Man har saa meget mindre lov til det, som byen — behandlet paa rette maade — frembyder et storartet kildemateriale. Men herhjemme er byen og byplanen kun lidet benyttet af historikerne, alene Hugo Matthiessen har dyrket dette felt; anderledes i Sverige, hvor man bl. a. kan pege paa Adolf Schück's arbejder. — I England er byplanforskningen heller ikke meget fremskredet, i Frankrig og Tyskland langt mere; i sin Bog om bykultur karakteriserer Lewis Mumford forskellen mellem Frankrig og Tyskland saaledes: i Frankrig er det byernes geografiske grundvold, i Tyskland deres historie, der er blevet undersøgt. — Mumford har selv i sin bog benyttet byen som kilde, idet han har brugt dens historie til at underbygge sine teorier om fremtidens by.

Hans emne er det menneskelige liv i byen, og baade for fortidens og nutidens byer er Mumfords maalestok overalt indeholdt i spørgsmaalet: er her mulighed for at leve sundt og naturligt? Denne bog har allerede vundet genklang blandt arkitekterne, men ogsaa historikerne bør kende den og lære af den. Mumford kender en by og dens funktioner til bunds, han kan klarlægge forudsætninger og virkninger, saa der er ofte mere levende historie i denne byens kulturhistorie end i mange politisk-historiske afhandlinger, fordi den viser, hvorledes økonomi og sociale forhold former et samfund og dets kultur.

Bogen har bud til mange. Studenten kan gøre historien levende for sig paa sine daglige ture gennem byen. Lad læreren sætte dens oversigter i forhold til sin by — det kan sikkert gøres i enhver dansk by. Endelig kan ogsaa danske byhistorikere hente mange impulser fra den.

Bogmæssigt er den svenske udgave, der indledes med et forord af kunsthistorikeren Gregor Paulsson, lagt tæt op ad den engelske. Billedmaterialet er samlet paa plancher med mange billeder paa hver planche, saa de enkelte billeder maaske nok er blevet lidt smaa, hvad der er gaaet ud over den svenske udgave, hvor de lidt uldne gengivelser synes at være fotograferet fra den engelske. Men hver planche ledsages af en fyldig tekst, saa man alene af plancherne og de ledsagende tekster, faar et godt indtryk af bogens karakter. Den store bibliografi til slut, hvor hvert værk faar en karakteristik, indledes med en almindelig oversigt over bøger og kilder, bl. a. et afsnit om arbejdet med byen som kilde.

Lewis Mumford er amerikaner. Han er sociolog, elev af den skotske sociolog Patrick Geddes, der oprindelig var biolog, og som har arbejdet baade teoretisk og praktisk med byplaner. — Ifølge Gregor Paulssons forord har ogsaa Mumford i U.S.A. siden fremkomsten af denne bog deltaget i praktisk byplanarbejde. — Oprindelig arbejdede Mumford med utopiernes historie, senere har han arbejdet med kunsthistoriske problemer, d. v. s. ikke ud fra æstetiske synspunkter, men ud fra kulturhistoriske. Han er saaledes godt rustet til at dømme om den moderne by og dens nærmeste forgængere — men maaske knap saa godt til at dømme om de ældre perioder.

Hans fremtidsideal er den ikke for store by med haver og frisk luft, let adgang til arbejdet og — hvad han lægger særlig vægt paa — mulighed for at indbyggerne virkelig kan deltage i det kommunale liv.

Hans idealer i fortiden er middelalderbyen, den hollandske by i 17. aarh. og den samtidige og dermed beslægtede by i »Ny England«, idet de to sidste bytyper fortsætter den middelalderlige tradition, der andet steds blev klippet over af enevældens fyrster. Byens udvikling fra middelalderen til vore dage ser han som en stadig tilbagegang paa alle punkter, politisk, socialt og kulturelt, først i de allerseneste aar maaske en svag opgang paa det hygiejniske omraade, men han indrømmer det ikke gerne.

Gregor Paulsson siger intet om, hvorledes Mumford er kommet til sit byideal, men gennem bogen faar man det indtryk, at Mumford er blevet inspireret af den nyengelske by, og at han — maaske ubevidst — projicerer herfra tilbage til middelalderens by. — Hans skildring af middelalderbyen er interessant, fordi den gaar imod det gængse, mørke billede. Han hævder, at det stammer fra renæssancetidens humanister, og at de har overført deres samtids fejl paa middelalderen.

Som helhed er Mumfords billede af middelalderbyen dog for lyst. Det gælder navnlig tiden mellem 1000 og 1300. Han fremhæver, hvad der sikkert er rigtigt nok, at manglerne ved de primitive boliger ophævedes af den spredte bebyggelse, og at de mange badstuer gjorde byen mere hygiejnisk end senere o. s. v. Men han taler ogsaa om social og økonomisk balance, hvad der sikkert ikke er rigtigt. Man ved saare lidt om den tidlige middelalder i den henseende. Men f. eks. Fritz Rörigs arbejder om Lübeck i 13. aarh. synes — selv om Lübeck maaske er noget af en undtagelse — snarere at vise det modsatte, nemlig at middelalderbyen var et samfund, der ved lejlighed gav grobund for »struglere«, som kunde skabe vældige formuer. Efter almindelig erfaring skabes de store formuer ikke i idylliske, velafbalancerede samfund. Og hvis man kan slutte tilbage fra nutiden, er der ingen grund til at tro, at de middelalderlige smaa bysamfund skulde være ukendt med skarpe sociale skel og haard økonomisk undertrykkelse. — Slutningen af middelalderen omtaler Mumford forøvrigt som en tid fuld af sociale brydninger. Det er tvivlsomt om det lidet omfangsrige materiale fra den tidlige middelalder — i hvert fald nord for alperne — vil kunne bringes til at sige ret meget om de sociale forhold, hvor gerne vi end vil vide noget herom, i hvert fald skal det bearbejdes meget stærkt. — Derimod kan byplanerne nok vise handels- og kulturforbindelser, give os baggrunden for og undertiden antyde forklaringen paa middelalderens politiske forhold.

Der er en tilbøjelighed til at tage den svenske forsker Erik Lundbergs teorier med en vis tilbageholdenhed, og det er sikkert rigtigt at være forsigtig med hans mange ideer, men man kan ikke helt afvise hans inciterende tanke, at f. eks. den engelske byplan, han mener at finde i Lund (anlagt af Knud den store), og handelspladserne, der i vikingetiden blen anlagt ved kongsgaardene i hvert herred, viser, hvorledes kongemagten efter angelsaksisk forbillede udbyggede magt- og administrationscentre. Hvis denne antagelse er rigtig, bunder Adam af Bremens angreb paa alt, hvad der var engelsk i Danmark, i mere end det rent kirkelige. — Fra slutningen af Valdemarstiden satte den tyske indflydelse for alvor ind i Skandinavien. Visby, der voksede frem som en tysk by omkring 1200, har længdegader, der ved tværgader forbindes med havnen. Det er en byplan, der viser mod Nordtyskland og Lübeck, og som atter staar i forbindelse med byplanstyper, der kendes fra Frankrig. Maaske skal man indtil videre tage med forbehold paa H. U. Ramsings bemærkninger i

hans bog *Københavns Historie og Topografi i Middelalderen*, at da København kort efter 1200 blev udvidet nord for St. Clemensstaden med længdegader og tværgader til havnen i forbindelse med torvet, skete det med Lübeck som forbillede. Derimod er det givet, at da Stockholm 1251 blev grundlagt fik den samme plan som Stralsund (grundlagt 1231) og fik paa den maade indirekte Lübeck som forbillede. — — —

Mumford har ikke øje for et overklassediktatur i middelalderbyen. Derimod er han klar over, at enevælden var et fyrstediktatur, at liberalismen var de store fabriks- og handelsherrers diktatur, og at nutiden beherskes af store koncerner, han nævner specielt forsikringskapitalen.

Det vigtigste ved denne bog er, at Mumford viser, hvorledes samfundets opbygning for den trænede iagttager afspejler sig i byen. Man ser ikke alene hver tids idealer, men ogsaa hvor meget den fik realiseret af dem i kamp med stivnede former fra foregaaende perioder. Byen er en levende organisme, hvis vækst man kan følge paa sin vej gennem dens gader, til tider tydeligt, undertiden kun i svage, udviskede omrids, og til andre tider blot gennem arkæologiens vanskeligt — for byen dobbelt vanskeligt — tilgængelige vej. Menneskehedens historie slaar os imøde, paa godt og ondt, mest det sidste. Vi ser f. eks. hvor æstetisk skøn og samtidig ubarmhertigt ond tilværelsen kan forme sig i en by, og hvorledes nye sociale lag kan vaagne til selverkendelse i smuds og elendighed.

Mumford anerkender, at enevældens by er præget af fremragende æstetisk sans. Adelen, der ikke mere var egentlig bærende i samfundet, men endnu havde alle fordele, forstod at realisere en menneskelig tilværelse, der ikke udelukkende var baseret paa begær efter penge og magt som det liberalistiske bourgeois's i 19. aarh. Barokbyen med de brede snorlige gader og med slottet som centrum var smuk, men hovedsagelig en paradeby med faste kulisser, og saa var den klemt inde mellem vældige befæstningsværker. Der fandtes ingen badstuer, ingen haver og ingen dyrkede arealer. Aristokratiet snyltede paa de andre samfundslag, de brede lag havde slette levevilkaar, og de fattiges forhold var fortvivlede.

I bogens følgende kapitler om liberalismens by, den moderne storstad og fremtidens idealby mærker man utopisten. Men det for historikeren vigtigste er, at Mumford, der lidenskabeligt angriber tidligere og bestaaende bysamfund, har samlet et stort bevismateriale, og det er det, historikeren kan bruge.

Liberalismens by havde to krav, der skulde tilfredsstilles: landmaalerens og byggespekulantens. Den blev anlagt efter skakbrædt-

systemet paa den mest haardhændede maade. At dette byplan-system og de tilsvarende hustyper ikke gav mulighed for et sundt liv, kan enhver overbevise sig om ved f. eks. at gaa ud paa Nørre- og Vesterbro i København. De stigende grundværdier, der presede huslejerne i vejret, og de lave lønninger, der holdt arbejderne ned paa eksistensminimet, gav grundspekulanterne penge, idet husene blev udlejet i smaa lejligheder, der som bekendt giver størst udbytte. Nøden og elendigheden var stor i dette samfund, hvor bourgeoisiet teoretisk holdt paa den fri konkurrence, men i praksis søgte at erhverve monopoler; i arbejderspørgsmaal ønskede man f. eks. den individuelle frihed — for arbejderen til at acceptere sultelønningerne, men gjorde med militæret som hjælper sluttet front mod arbejdernes krav. Og dog, siger Mumford, er det i denne periode grundvolden til det 20. aarh.'s vældige politiske organisationer blev lagt, man kan korrigere, at det netop maatte komme i denne periode. Ogsaa brugsforeningerne voksede frem. 19. aarh. — liberalismens aarh. — var dybest set ikke individualismens, men kollektivismens tidsalder. — Ligesom samfundet spaltedes ogsaa byen: fabriks- og arbejderbyen laa for sig omgivet af bourgeoisiets romantiske villabyer, der levede deres eget liv.

Nutidens bytype: millionbyen har sat sit præg paa alt, ogsaa paa mindre byer, ja selv paa landet. I den beherskes livet af en centraliseret og bureaukratisk produktion. En stor del af menneskene arbejder med at lægge papirer paa plads. Et moderne handelshus, der ikke er saa forfærdelig langt fra Dickens »omsvøbsdepartement«, staar paa lige linje med ethvert regeringskontor. Takket være centralisationen, der breder sig paa alle omraader, er den moderne storby efter Mumfords opfattelse vokset over alle grænser. Men den er saa bundet af tidligere tiders teknik, der repræsenterer enorme værdier, at den ikke er udtryk for teknikens højdepunkt, tværtimod bremser dens udvikling. Den forhindrer menneskene i at leve sundt og naturligt, og den staar i vejen for et aktivt kommunalt liv. Kulturgoderne opvejer ikke manglerne, de gavner kun et faatal. Befolkningen i den store by er passiv. Dens adspredelser er biografer til 1000 tilskuere og sportskampe til 20 000 — for ikke at tale om de politiske massemøder. Mumfords kritik af den moderne by er et godt memento til »wie wir's dann zuletzt so herrlich weit gebracht«-opfattelsen i mange byhistoriers slutningskapitel. — — —

Vejen bort fra den overfyldte, forvoksede storby, er at opdyrke den forholdsvis lille by, som for øvrigt begunstiges af teknikken. Her er korte veje til arbejdspladsen, hvad der sparer tid og giver

mere frihed. Den enkelte vil kunne overskue samfundslivet og faa lyst til at deltage i det. — Mod Mumfords begejstring for de smaa bysamfund kan dog siges, at om de er for smaa, bliver de let arnested for bigotteri og tyranni, der kan forhindre at naa maalet: den menneskelige livsudfoldelse. — Paa den anden side anerkender Mumford de gamle kulturbyers betydning i nutid og fremtid. Han anser modsætningsforholdet mellem den gamle bykerne og de nye udvidelser som vigtig for en sund udvikling. Til syvende og sidst er det næppe byens størrelse, men samfundets struktur, der er afgørende.

For at forstaa Mumfords forfatterfysiognomi maa anføres, at ligesom han mener, smaa byer skaber bedre samfundsforhold, skaber smaa stater det ogsaa. Baade smaa byer og smaa stater er kulturbefordrende, som eksempel herpaa nævner han bl. a. Danmark. — Endvidere er det Mumfords ideal, at byen skal ligge som centrum i en »region«, d. v. s. et landomraade af passende omfang og fornuftig sammenhæng, bygget op som en økonomisk enhed, men ikke selvforsynende, for selvforsyning er kun moderne krigsførende staters maal, og kvæler alt kulturliv. — Naar man ved, at Mumford har fundet byen og regionen baade i forbindelse med middelalderbyen, den hollandske by og den »nyengelske« by, ser man sammenhængen fra først til sidst. Ringen sluttet fra hans middelalder-idealby til hans fremtids-idealby. Han hævder, at man siden Robert Owens dage, med større eller mindre held, har søgt at realisere denne bytype og fra slutningen af forrige aarhundrede i stigende grad i U. S. A., i England, Holland og i Weimarrepublikkens Tyskland.

Hans Lassen.

Norsk Dagligliv gennem Aartusinder.

Norsk kulturhistorie IV—V. Redigeret af *Anders Bugge* og *Sverre Steen*. J. W. Cappelen, Oslo 1940—42.

Den norske Kulturhistorie under Redaktion af *Anders Bugge* og *Sverre Steen*, hvis første tre Bind omtaltes i »Fortid og Nutid« 1939, er nu afsluttet. Værket omfatter fem Bind paa ialt ca. 2200 rigt illustrerede Sider. Hvert Bind er forsynet med Indholdsfortegnelse, medens Litteraturfortegnelsen til de enkelte Afsnit er samlet i sidste Bind. Her findes ogsaa Navne- og Sagregister samt fælles Indholdsliste for hele Værket. Billederne fremtræder smukt paa godt Papir, omend man mærker paa Tilretningen, at Værket